

„Válság – okok, dimenziók és reakciók” Beszámoló a 6. Nemzetközi Kritikai Geográfiai Konferenciáról

“Crisis – causes, dimensions and reactions” Report on the 6th International Conference of Critical Geography

NEMES-NAGY ANNA

2011. augusztus 16–20. között zajlott a 6. Nemzetközi Kritikai Geográfiai Konferencia (6th International Conference of Critical Geography – ICCG), Frankfurt am Mainban, Németországban. Az immár hagyományosnak tekinthető konferencia minden eddig felülmúló sikert ért el a résztvevők és előadók számát tekintve: több mint 30 országból érkezett közel 450 fő részvételével, 10 témában, több mint 100 szekció keretében zajlott a Goethe Universitát 11 helyszínén. A konferenciát számos külön program színesítette, többek között 14 tematikus, kiscsoportos ki-rándulást is szerveztek Frankfurt különböző arcainak megismertetésére.

Jelen beszámoló olyan fiatal kritikai földrajzos klaviatúráján íródik, aki a 2002-es, Békéscsabán rendezett 3. Kritikai Geográfiai Konferencia¹ idején még a gimnáziumi padot koptatta, és aki arról ábrándozik, bárcsak ismét ilyen köz-ségbe kerülne ez a vibráló nemzetközi kutatói gárda, amelynek tagjaiban közös: munkájuk révén (közvetve vagy közvetlenül) szeretnék *jobbá tenni* a vi-lágot, harcolni akarnak a társadalmi kirekesztés, a megkülönböztetés, a nö-vekvő egyenlőtlenségek ellen a tudományos megismerés eszközeivel. A kon-ferencia mérete és szemlélete okán e beszámoló írója a teljesség igénye nélkül törekszik szubjektíven bemutatni, hogy milyen benyomások érték, és ennek kapcsán milyen gondolatokat fogalmaz meg az itthoni kritikai földrajzi közös-ség számára.

A kritika nem is lehetne időszerűbb, amit a szervezők a konferencia hívó-szaivaiban is igyekeztek kifejezni: Válság – okok, dimenziók és reakciók. A konferencia kontextusát általánosságban a 2008 óta zajló és folyamatosan mé-lyülő világválság, a világszerte érzékelhetően növekvő társadalmi egyenlőt-lenségek jelentették, amelyek háttérben a kritikai földrajz legtöbb képvil-selője a neoliberális politikák és a neoliberalizmus válságát látja. Ennek okán

a kritikai földrajzosok kutatásaikat is erre fókuszálják, és erre alapozva keresik a változtatás lehetőségét. A kritikai gondolatok megfogalmazása számára teret nyújtott maga a hely is, emellett a szervezők igyekeztek megteremteni a kapcsolatot a Frankfurter Iskola örökségével is. Így megtudhattuk többek között azt is, hogy napjainkban a helyi frankfurti diákság számos témában és ügyben aktívan szerveződik, és tesz azért, hogy kimondja és meg is valósítsa a kritikáját, ha kell, küzd a társadalmi kirekesztés ellen, az emberi jogokért.

A konferencia fő témái egyrészt a kutatás tárgya szerint különültek el, másrészt szemléleti különbségeket ragadtak meg. Minden napra annyi program jutott, hogy olykor valódi belső vívódást okozott eldönteni, melyikre is látogassunk el. Ám végső soron nem járt lemondással a választás, mivel tartalmas és értékes előadások hangzottak el minden szekcióban. A konferencia nyelve az angol volt, csupán egy szekció előadásait hirdették meg német nyelven. A nem angol anyanyelvűek érdekében felkérték az előadókat, hogy előadásukat olyan vetítéssel kísérik, amelyben részletesen olvasható a fő gondolatmenet – ezáltal is megnyilvánítva azt a toleranciát, amellyel a kritikai földrajzosok a nemzetköziség szellemében egymás iránt viseltetnek.

A kritikai földrajzi közösség a konferencián az alábbi címek alatt fogalmazta meg kritikáit:

1. Pénzügyi, gazdasági és költségvetési válság
2. Városi krízis
3. Ökológiai krízis
4. Szubjektivitások – válságban?
5. Ellenküzdelmek világszerte
6. Geopolitika, biopolitika és a politikaiság kritikai terei
7. Mobilitások válságban
8. Válságban az egyetemek / a földrajz
9. Bábel-krízis – kritika a fordítás révén?
10. Európa és a „Mások”

A tematikus szekciók közös pontját egyértelműen a konferencián talán legtöbbször elhangzott kifejezés jelentette: a *neoliberalizmus válsága*. A konferencia számomra különleges volt abban a tekintetben, hogy ha kellett, vita tárgyává tette az elméleti álláspontokat, vitatta a módszereket, de mégsem privilegizált egy megközelítést sem. A konferencia egésze demokratikus volt abban a tekintetben is, hogy minden vélemény egyenlő súllyal számított az adott vitában, azaz a tudományos pozíciónak és rangnak ebből a szempontból nem volt jelentősége, ehelyett minden tapasztalatnak és a Haraway-i értelemben vett *sztuációba ágyazott tudásoknak* (Peet 1998) megvolt a maga relevanciája.

Az első fő téma a 2008 óta zajló gazdasági világválság volt. Az előadók leginkább arra keresték a választ, hogy valóban válságról beszélhetünk-e, és ha igen, milyen fajta válságról, pontosan minek vagy kinek a válságáról? Milyen diskurzus alakult ki a válsággal kapcsolatban a világ különböző részein?

Vajon ez a jelenlegi válság a neoliberalizmus végét jelenti-e? Milyen válaszokat adtak a válságra a helyi közösségek és a társadalmi mozgalmak?

A városi kríziseket kutató 2. blokk ölelte fel a legnagyobb számú előadást. Olyanokkal találkozhattunk itt, mint a neves városkutató Peter Marcuse, aki a „Jelzálogjogok érvényesítésének válsága az Egyesült Államokban” címmel tartott lebilincselő előadást. E témakör szekcióiban az előadók többek között arra keresték a választ, hogy a válság miként alakítja át a városi tereket és a városi terekről alkotott képünket, illetve a városokban való együttélésről való gondolkodásunkat. Kulcsszavak voltak a város lakó polgárok (citizen), a városi térségek társadalmi egyenlőtlenségei, a városi konfliktusok, a dszentrifikáció, a periferizálódás, valamint az alternatívák keresése.

Az ökológiai krízist középpontba állító 3. téma szervezőinek célja az volt, hogy vita tárgyává tegyék a kritikai földrajzosok kérdéseit, tapasztalatait és válaszait a társadalom és a természet kapcsolatának új keletű dinamikájára vonatkozóan, elsősorban a globalizáció, a neoliberalizáció, a népességszám és a városi térségek méretének növekedése kontextusában, a legkülönbözőbb földrajzi léptékekben és régiókban.

A 4., „Szubjektivitások – válságban?” címmel futó téma fókuszpontjában azon identitáspolitikák álltak, amelyek egyrészt elismerik a társadalom szerveződésének (társadalmi nemiség, életkor, etnikai, vallási hovatartozás, egészségi állapot stb.) sokféleségét és egyéneken (szubjektumokon) belüli átjárhatóságát, másrészt a szubjektivitásokra és a térre egymást kölcsönösen formáló létezőkként tekintenek. Az előadók megvilágították mindazokat az elméleti és empirikus perspektívákat, amelyek révén megérthetjük, hogy az egyén, a szubjektum miként válik képlékennyé, és kerül önmaga is válságba; a társadalmi és gazdasági folyamatok miként destabilizálják magukat a szubjektumokat, illetve, hogy maguk a vitatott politikai szubjektivitások miként reagálnak az előbbiekre a hétköznapokban. Ebben a témában izgalmas kutatási területnek számít a maszkulinitás földrajzának kutatása, melyről például Lawrence Berg előadásában hallhattunk. A fenti gondolatokat kézzelfoghatóbbá tette Lasse Koefoed és Kirsten Simonsen előadása is, akik azt vizsgálták, hogy Koppenhágában a bevándorlók miként formálják identitásukat a különböző földrajzi léptékek saját szubjektumukba való építése által, illetve, hogy ebben a folyamatban miként formálódnak és változnak az egyes földrajzi léptékek maguk is, illetve a léptékekről alkotott diskurzus a köztudatban. Kutatásuk során Koppenhágában élő pakisztániakkal készítették interjúkat, amelyekből kiderült, hogy ezek az emberek származásuk miatt rendkívül sok támadásnak vannak kitéve, ezért elsősorban Koppenhágához mint „glókális” (Swyngedouw 2004) léptékhez kapcsolódva határozzák meg identitásukat, nem pedig nemzeti léptékben gondolkodnak, mivel úgy tapasztalják, hogy a többségi társadalom velük szemben kirekesztő.

Az 5. téma a világszerte tapasztalható ellenküzdelmekre (*oppositional struggles*) koncentrált. Az idekapcsolódó szekciók célja az volt, hogy a válság

tőkeközpontú értelmezése helyére alternatívákat keressenek, és a gazdasági krízist tágabb kontextusba (neoliberális globalizáció) helyezve segítsék annak átértelmezését. Ennek keretében számos előadás foglalkozott a társadalmi megmozdulásokkal és azok válsággal való kapcsolatával, a szakszervezeti mozgalmakkal, továbbá a városi alternatív közösségekkel.

A 6. blokk izgalmas szekciókat tartogatott a geopolitika és a biopolitika iránt érdeklődők számára. A biopolitikai megközelítés olyan szemléletet jelent, amely az emberre kiaknázható erőforrásként, biológiailag definiált tárgyként tekint (Michel Foucault). A szekció fő kulcsszavai a kritikai geopolitikák, biopolitika, határ/védelem, ellen-kartográfia, totalitáriánus térelméletek, kritikai térelméletek és tervezés, forradalom és tér voltak. A szekción belül a legérdekesebb előadások közé kétségtelenül a holokauszot térbeliségét kutatók tartoztak. A holokauszot, ahogyan Gregory a „The Dictionary of Human Geography” 5. kiadásában (ahol a holokauszot először kapott önálló szócikket) Cole-ra és Smith-re (1995), valamint Charlesworthre (2009) hivatkozva is megjegyzi, a (kritikai) földrajzban újdonságnak számít (Gregory, 2009, 337.), és egyelőre kimeríthetetlen kutatási területnek tűnik. Federicca Cavallo például rendkívül jól szemléltette, hogy a náci Németország grandiózus mocsárlecsapolási terveihez miként használta fel a munkatáborokban őrzött zsidó foglyokat, és rávilágított arra, hogy ebben a folyamatban a tér fizikai átalakítása összekapcsolódott a totalitáriánus eszmékkel, utóbbiak egyfajta valós térbeli kivetülését jelentette.

A mobilitás válságának kritikai földrajzát kutató 7. témakör előadójának célja az volt, hogy válaszokat keressenek például a következő kérdésekre: Milyen kritikai földrajzi elméletek révén tudjuk megközelíteni a mobilitás-immobilitás kérdését, és ezeket miként alkalmazhatjuk a migráció és mobilitás problémakörére? Miként formálja a mobilitás az identitásunkat? Milyen földrajzi léptékek mentén kutathatjuk a mobilitást kritikai földrajzos szemmel?

A legélénkebb vitákat én a 8. téma szekcióiban tapasztaltam, ahol az előadások az egyetemi képzés, az egyetemek működésének kritikai földrajzát tárgyalták fel. Hogyan tudunk kritikai földrajzosok lenni egy oktatási rendszerben, ahol az egyetemek olyan „multinacionális nagyvállalatokként” működnek és rangsorolódnak, amelyekben a legfontosabb érték a versenyképesség? Hogyan találhatunk utat a diákok felé, és miként adhatunk át kritikai társadalomelméleti gondolkodást számukra, hiszen többségük azért végzi el az egyetemet, hogy a munkaerőpiacon is *eladható, versenyképes* tudással rendelkezzen, és alapvetően nem abból a célból tanul, hogy megkérdőjelezze diplomája értékességét, netán értelmét. Érdeke-e egyáltalán az effajta egyetemi képzésnek, hogy teret engedjen a kritikai gondolatoknak? Mivel a résztvevők mindegyike valamilyen módon kötődött az egyetemi képzéshez, akár oktatóként, kutatóként, akár diákként, nem véletlen, hogy nagy érdeklődést váltottak ki ezek a kérdések. Ezek a viták több ponton kapcsolódtak az elmúlt években e témában zajló diskurzusokhoz, lásd például Rogers (2006, 277–293.) és Castree (2006, 294–307.) írásait.

A 9. téma központi kérdése a tudomány nemzetközisége és a nyelvi különbségekből fakadó nehézségek voltak. Az előadások jól illeszkedtek egy, már a 2002-es békéscsabai konferencián komoly jelentőséget kapó vitába (Ramírez 2003). A probléma nem csupán az, hogy ha angol nyelven prezentálunk, akkor segítenünk kell azokat, akiknek nem ez az anyanyelvük, hanem fel kell ismernünk, hogy a nyelvhasználattal egyúttal (akaratlanul is) álláspontokhoz igazodunk. Az elméletek fordítása nem csupán nyelvészeti, hanem – a lokális kontextusba emelés révén – sokkal inkább társadalmi és tudománypolitikai kérdéssé válik, és több ponton kötődik például a neoliberais oktatási rendszerrel kapcsolatos kérdésekhez is. A kritikai földrajzos közösség számára ugyanis politikai kérdés, hogy ne lehessen hegemonikus viszonyokat fenntartani a kutatásokban és a közösségben az angol nyelv kizárólagossága által, így konferenciáról konferenciára vissza is térnek ehhez a kérdéshez, bár idén talán kisebb hangsúllyal.

A konferencia utolsó napjaira kínált érdekesítő és élvezetes előadásokat a 10. témacsoport, amely a magyarra nehezen fordítható „*Európa és a Mások*” (Europe and its Others) címet viselte. Az angol címből egyértelműen kiderül, hogy ez esetben a szekciók olyan kutatásokat öleltek fel, amelyek központi kérdése, hogy Európa (elsősorban Nyugat-Európa, illetve az EU egésze) miként határozza meg önmagát más földrajzi régiókhoz és kultúrákhoz képest, illetve miként határoz meg másokat, hogy definiálhassa önmagát. Ebben a megközelítésben több előadás foglalkozott a határok szerepével. Több előadó jutott arra a következtetésre kutatása során – legyen szó akár a lengyel, akár a bolgár határ menti területekről –, hogy elsősorban az Európai Unió külső határának meghúzása eredményez alapvető változásokat a határ menti térben, és a helyi társadalmak identitását, viselkedését, végeredményképp pedig a határ menti térségek lakosságának térhasználatát és így hétköznapjait is formálja. Ebben az izgalmas kérdésben szintén szerephez jutottak a földrajzi léptékek, a legrepresentatívabban Lampedusa szigetének példáján egy japán előadó, Shinya Kitagawa tolmácsolásában, akitől megtudhattuk, hogy a szigeten az európai érdekek vetélkednek nemzetközi és helyi érdekekkel, elsősorban az utóbbiak kárára, ami folyamatos konfliktushoz vezet a helyi lakosság körében.

Ez volt az első nemzetközi kritikai földrajzi konferencia, amelyen részt vettem, de úgy vélem, hogy ez az esemény sok szempontból más, mint amit például itthon megszokhattunk. Bennem rendkívül jó benyomást keltett a teljes közösség és a konferencia egészének demokratikus szellemisége, az emberek egymásra való nyitottsága. A konferencia szervezői és a résztvevők egyaránt nagy sikerként könyvelték el, hogy ekkora létszámú társaságot sikerült megmozgatniuk. Ez a helyszínválasztásnak és a konferencia jó hírének köszönhető. Véleményem szerint a nagy résztvevői létszámmal azonban az is együtt járt, hogy a konferencia hangvétele nem volt kimondottan radikális, annak ellenére, hogy a válság mint téma talán jobban megkívánta volna azt. Ha a hasonló témá-

ban rendezett, 2010-es hazai konferenciára gondolok (Czirfusz, Tagai 2011), amelyen szintén részt vettem, akkor azt kell mondanom, hogy megközelítéseiben, „merészségében” és a hétköznapijainkra vonatkozó relevanciájában a frankfurti konferencia sokkal többet nyújtott számomra. Mégis, amit hiányoltam a konferencia egésze alatt, amiben pedig teret látok az előrelépésre és a hazai geográfia aktivizálására is, az a poszt-socialista országok markánsabb megjelenése. Habár sokat vitatott kérdékről van szó, jómagam azokhoz csatlakoznék, akik úgy vélik, hogy a tér és a társadalom viszonyának vannak olyan aspektusai, amelyeket kelet-közép-európai szemmel, sajátos tapasztalatai révén másként interpretálhat az itt élő kutató. A számos végighallgatott szekció alatt úgy tűnt számomra, hogy a „nyugati”, angolszász értelmezési keretek továbbra is dominálnak, és annak ellenére, hogy ennél nyitottabb légkört aligha lehet elképzelni, a többség, jöjjön a világ bármely távoli részéről is – akarva vagy akaratlanul –, de alapvetően ezekhez idomult. Van tehát tér az előrelépésre. A magyarországi geográfia nyugatra való nyitását is jelzi, és optimista jövőképet sejtet (már ami a szemléleti megújulást és ismeretelméleti keretek kiszélesedését, továbbá új kutatási témák megjelenését illeti), hogy a frankfurti konferencián minden eddiginél nagyobb létszámú magyar küldöttség volt jelen: a csapat 17 főből állt, melyből 9-en, összesen 6 szekcióban előadást is tartottak. Témáik érintették többek között a poszt-socialista, ám átalakulóban lévő magyar geográfiát (Czirfusz Márton), a migráció kritikai földrajzát (Eröss Ágnes, Tátrai Patrik, Váradi Monika Mária), a fogyatékkal élők kritikai földrajzának hazai vonatkozásait (Fabula Szabolcs, Timár Judit), a nyilvános terek feletti egyre növekvő mértékű kontroll kérdését (Boros Lajos), az élelmiszeripar kritikai szempontú értékelését (Nagy Erika), illetve a sztálini természetátalakítások területét (Gyuris Ferenc). Jól látszik, hogy a hazai kutatók körében is felmerült az igény az újfajta kutatási módszerek, új kutatási területek megismerésére, ám még érződik: ahhoz, hogy valóban hosszú távon is eredményesen hallathassuk hangunkat, sokkal erősebb elméleti megalapozottságra van szükségünk. Mindenesetre úgy gondolom, hogy míg Timár Judit (2003, 54.) a 2002-es békéscsabai konferencia után a hazai kritikai geográfiát úgy jellemezte, hogy az a „megszületés fázisában van”, közel egy évtizeddel később már kétségtelenül a „gyermek” felcseperedésének lehetünk szemtanúi.

Akinek ez a beszámoló felkeltette az érdeklődését, bátran csatlakozhat a Nemzetközi Kritikai Földrajzi Csoporthoz (ICGG), amely nem hivatalos szervezeti formában létezik, hanem a hasonló érdeklődésű és hasonló célokat kitűző kutatók demokratikus közösségként. A közös gondolkodást a „Szándéknyilatkozat” (Statement of Purpose) (Smith, Desbiens 1999) elfogadásával lehet elismerni, a tagsághoz azonban elegendő feliratkozni a levelezőlistára, mely elérhető a www.jiscmail.ac.uk/ICGG címen.

Jegyzet

- 1 A Tér és Társadalom tematikus számot szentelt a konferenciának: 2003. évi 2. szám.

Irodalom

- Castree, N. (2006): Whose Geography? Education as Politics. In: Castree, N., Rogers, A., Sherman, D. (eds.): *Questioning Geography - Fundamental Debates*. Blackwell Publishing, India, 294–307.
- Czirfusz, M., Tagai, G. (2011): A gazdasági válság és a területi kutatások sokszínűsége – egy konferencia tükrében. *Tér és Társadalom*, 2., 237–241.
- Gregory, D. (2009): Holocaust. In: Gregory, D., Johnston, R. J., Pratt, G., Watts, M. J., Whatmore, S. (eds.): *The Dictionary of Human Geography*. Fifth Edition. Wiley–Blackwell, Singapore, 337–339.
- Peet, R. (1998): *Modern Geographical Thought*. Blackwell Publishing, Padstow – Cornwall
- Ramírez, B. (2003): A kritikai földrajz gyakorlata: különböző kihívások különböző kontextusokban. *Tér és Társadalom*, 2., 93–98.
- Rogers, A. (2006): A Policy-Relevant Geography for Society? In: Castree, N., Rogers, A., Sherman, D. (eds.): *Questioning Geography - Fundamental Debates*. Blackwell Publishing, India, 277–293.
- Smith, N., Desbiens, C. (1999): The International Critical Geography Group: Forbidden Optimism? *Environment and Planning D: Society and Space*, 18., 379–382.
- Swyngedouw, E. (2004): Globalisation or ‘Glocalisation’? Networks, Territories and Rescaling. *Cambridge Review of International Affairs*, 1.
- <http://socgeo.ruhosting.nl/colloquium/cria.pdf> Letöltés: 2011. október 10.
- Timár J. (2003): Problémák és perspektívák: „Mi a teendő” a kialakulóban lévő kritikai geográfia számára Magyarországon? *Tér és Társadalom*, 2., 53–65.